

Tenslotte nog dit. Ik heb me verwonderd over het besluit van het Besluit op bladzijde 297: ‘Door dit speurwerk (in archieven) is bij mij steeds meer de overtuiging gegroeid dat een op deze wijze ingesteld onderzoek eveneens bij veel andere humanisten uit de Nederlanden tot nieuwe resultaten en inzichten zal leiden. Alleen door ook hier de platgetreden paden — die helaas bezaaid liggen met steeds opnieuw herhaalde halve waarheden en hele onwaarheden — te verlaten, zal het mogelijk zijn om onze kennis van het leven en de werken van deze cultuurdragers met tal van onbekende gezichtspunten te verrijken. Hopelijk mag deze studie daartoe een nieuwe impuls geven.’

Wordt hier niet voorbijgegaan aan het centrale feit dat de omvang en kwaliteit van het beschikbare bronnenmateriaal voor onze kennis van die humanisten heel verschillend is? Schonaeus heeft over eigen leven en werk weinig gegevens achtergelaten. Maar neem nu zijn jongere collega Gerardus Joannes Vossius, van wie we autobiografische schetsen hebben, een correspondentie van meer dan 3000 brieven, zes kloeke foliodelen publicaties en dan nog een omvangrijk persoonlijk archief. Voor Vossius heeft archiefonderzoek alleen maar wat aanvullend kruimelwerk opgeleverd. Maar goed, voor deze publicatie over Schonaeus was archiefonderzoek wel degelijk nodig, en dat heeft onder de bekwame handen van Van de Venne ons een rijk boek gegeven, waarmee nu ook deze invloedrijke ‘Terentius Christianus’ weer echt tot leven is gewekt.

C. S. M. Rademaker

Y. Rodríguez Pérez, *De Tachtigjarige Oorlog in Spaanse ogen. De Nederlanden in Spaanse historische en literaire teksten (circa 1548-1673)* (Dissertatie Utrecht 2003; Nijmegen: Vantilt, 2003, 344 blz., €24,90, ISBN 90 75697 91 0).

De geschiedenis van de relatie tussen Spanje en de Nederlanden is lange tijd een terrein geweest dat voorbehouden was aan voornamelijk Nederlandse en Belgische historici, vooral wanneer het over de periode van de Opstand gaat. De laatste jaren trekt ze echter meer en meer de aandacht van Spaanse historici, en steeds meer Spaanse onderzoekers zakken af naar Belgische en Nederlandse archieven om er op hun beurt onderzoek te verrichten naar de Spaanse kant van het conflict. Miguel Ángel Echevarría Bacigalupe en Manuel Herrero Sánchez zijn daar ongetwijfeld de beste voorbeelden van.

Yolanda Rodríguez Pérez sluit zich met *De Tachtigjarige Oorlog in Spaanse ogen* aan bij deze belangrijke evolutie. In dit in vlekkeloos Nederlands gestelde boek begeeft de auteur zich bovendien op compleet onbekend terrein. Zij bestudeert immers de visie(s) van de Spanjaarden over de Nederlanden en de Opstand, kortom, de keerzijde van de Zwarte Legende. Daarnaast besteedt zij ruim aandacht aan het Spaanse zelfbeeld zoals dat in confrontatie met deze visie(s) ontstond. Weliswaar deed Miguel Herrero García in 1928 een eerste poging om een overzicht te bieden van de stereotypen die over buitenlanders en het buitenland in Spanje de ronde deden, en heeft ook Johan Brouwer tot het onderzoek van deze beeldvorming bijgedragen, toch hielden beide auteurs zich veelal op de vlakke en boden ze nauwelijks analyse. De grote verdienste van Rodríguez is dat zij deze lacune heeft opgevuld.

De auteur deelt haar onderzoek chronologisch op. Het eerste deel wordt gewijd aan de periode 1568-1609, het tweede valt samen met het Twaalfjarig Bestand, en het derde behandelt de jaren 1621-1648. Een hoofdstuk over het beeld van de Nederlanden in Spanje tijdens de Oudheid en de Middeleeuwen gaat aan de analyse vooraf. Bovendien rondt ze haar onderzoek af met een hoofdstuk over de periode 1648-1673, toen de relatie tussen beide landen op korte tijd

enorm verbeterde en zelfs tot allerlei allianties leidde. Rodríguez voert haar onderzoek op basis van oorlogskronieken, literaire bronnen — voornamelijk theaterstukken — en *relaciones* of nieuwsberichten.

Eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de algemene conclusies eigenlijk reeds op voorhand vastlagen. De Spanjaarden beschouwden de Nederlanders inderdaad voornamelijk als opstandelingen en ketters, en Willem van Oranje was de grote boeman. Ondanks dit te verwachten resultaat, biedt Rodríguez' onderzoek belangrijke nieuwe inzichten. In de eerste plaats toont ze aan dat de door historici veel gebruikte oorlogskronieken niet alleen als een ooggetuigenverslag mogen worden beschouwd, maar dat ze in een literaire traditie passen die teruggaat op Caesar en Tacitus en dus ook als dusdanig moeten worden gelezen. Vooral de inleidingen op de kronieken beantwoordden aan deze modellen, zodat de inhoud ervan niet alleen afhing van wat de auteur wilde vertellen, maar ook van wat hij volgens zijn voorbeelden moest vertellen en hoe. Omdat historici tot nog toe alleen deze inleidingen hebben gebruikt wegens hun pittoresk karakter, is het beeld dat uit dit onderzoek is ontstaan, vervormd. Om de echte opinie van de verslaggevers over de Nederlanden te kennen, moet men, zoals Rodríguez aantoont, het corpus van de kronieken lezen, dat veel minder door stilistische criteria werd bepaald. Op deze manier komt de auteur tot de ontdekking dat de befaamde drankzucht der Nederlanders eigenlijk nauwelijks deel uitmaakt van het Spaanse beeld, daar waar in het verleden vrijwel alle studies precies het tegenovergestelde hadden geconcludeerd, zich baserend op steeds dezelfde bron, namelijk de inleiding van Alonso Vázquez.

Een tweede belangrijk resultaat van dit onderzoek is ongetwijfeld de chronologie die de auteur in het ontstaan en gebruik van het Spaanse beeld aanbrengt. De negatieve visie op de Nederlanden ontstaat weliswaar meteen na 1568, maar was geen constant gegeven tot het einde van de oorlog in 1648. Rodríguez toont aan dat het beeld tijdens de jaren van het Twaalfjarig Bestand volledig naar de achtergrond verdwijnt. Dit bewijst dat het ten dele politiek gestuurd werd. Het gebruik ervan werd achterwege gelaten indien dat 's lands belangen in gevaar bracht. Ook de snelle aanpassing van het beeld na 1648 is verrassend. Weliswaar verdwijnt het niet volledig, maar het vervaagt voldoende om een samenwerking tussen beide landen mogelijk te maken.

Daarnaast geeft Rodríguez' onderzoek inzicht in de vorming van de Spaanse publieke opinie tijdens de Opstand. Het was inderdaad een schitterend idee om zich niet louter te beperken tot oorlogskronieken of literatuur, maar om beide te combineren. Op die manier demonstreert de auteur duidelijk dat de informatie uit kronieken en *relaciones* in de theaterstukken doorsijpelt. De stereotypen vinden niet alleen hun weg naar de verhaallijn, maar ook naar de secundaire plot, meestal een liefdeshistorie tussen een Spaanse soldaat en een Vlaamse vrouw. Precies door het theater als belangrijke opiniemaker in het Spanje van de Gouden Eeuw mee in rekening te brengen, verklaart de auteur de verspreiding van het beeld en de soms hardnekkige levensduur ervan. Tegelijkertijd licht ze toe hoe dit theater tijdens het Bestand meegeholpen heeft om de gemoederen te bedaren en de opinies bij te stellen.

Ten slotte is Rodríguez Pérez waarschijnlijk de eerste historicus die aandacht besteedt aan het Spaanse zelfbeeld tijdens en in de context van de Tachtigjarige Oorlog, en aan het verband tussen dat zelfbeeld en de visie op de Nederlanden. Het beeld van goede katholieken, moedige en moreel hoogstaande soldaten, en trouwe onderdanen ontstaat misschien niet in de confrontatie met de Nederlanders, maar het wordt er wel sterk door gekleurd. Zelfs tijdens het Bestand was dit het geval. De auteur bewijst inderdaad dat tijdens die jaren de Spanjaarden hun eigenbeeld sterk zullen ontwikkelen. Ze hadden blijkbaar nood aan het opkrikken van hun eigendunk.

De studie van Rodríguez vertoont nauwelijks onvolkomenheden. Een negatief punt is misschien

dat hier en daar de historische context soms wat breder mocht worden uitgesmeerd. Het is bijvoorbeeld belangrijk te weten dat Martín Antonio Delrío de opstandelingen zo sterk haatte omdat hij en zijn familie zelf het slachtoffer waren geworden van de Opstand. Verscheidene keren werden familiebezittingen door de rebellen vernield, terwijl hijzelf uiteindelijk het land moest verlaten en pas na de campagnes van Farnese zou terugkeren. Zijn oom Luis Delrío, lid van de Bloedraad, kreeg het nog harder te verduren. Dergelijke gegevens zijn niet onbelangrijk bij het analyseren van 's mans visie op de Opstand. Het zou ook boeiend geweest zijn het verband te onderzoeken tussen het succes van Lope de Vega's theaterstuk over het beleg van Maastricht (1579) in de beginjaren van de zeventiende eeuw, en het langdurige beleg van Oostende (1601-1604) dat toen het publiek bezighield. Hetzelfde geldt voor het verband tussen de moeite die de Spaanse opinie had met de scheiding der Nederlanden, en de toenmalige cartografie, die de Nederlanden tot lang na 1648 als één geheel bleef voorstellen. Wanneer de drankzucht der Nederlanders ter sprake komt, ware het ook interessant geweest de edicten te bekijken die de aartshertogen tegen de openbare dronkenschap hebben uitgevaardigd. Blijkbaar was 'drankzucht' niet louter een visie, maar ook een realiteit. Ook het besluit is wat vlak en herhaalt slechts de conclusies uit de deelbesluiten. Misschien was een vergelijking met de Zwarte Legende hier op zijn plaats geweest.

Ondanks deze mankementen is Rodríguez' boek een uiterst boeiende studie geworden. We weten nu tenminste wat er aan de andere kant van de frontlinie over de Opstand werd gedacht. Hopelijk komt er heel snel een Spaanse vertaling, zodat ook de Spaanse historici hiervan kennis kunnen nemen.

Werner Thomas

W. Bergsma, *'Zij preekten voor doven'. De Reformatie in Drenthe* (Drentse historische reeks X; Assen: Van Gorcum, [Zuidwolde]: Stichting Het Drentse boek, [Leeuwarden]: Fryske Akademy, 2002, 131 blz., €18,-, ISBN 90 232 3874 5).

Bartje bidt niet voor bruine bonen. Anne de Vries heeft een paar generaties geleden daarmee de Drenten als eigenzinnige gelovigen gekenmerkt. Het lijkt een tijdgebonden voorbeeld, maar een vergelijkbare mentaliteit ontmoet men in Bergsma's studie over Drenthe in de zeventiende eeuw. Er waren een kwart eeuw na de invoering van de Reformatie in dat gewest (1598) nog predikanten die geen bijbel bezaten en kerspels die geen enkel gereformeerd lidmaat kenden.

Wiebe Bergsma, werkzaam bij de Fryske Akademy, is de deskundige bij uitstek van de geschiedenis van de Reformatie in de noordelijke provincies. Zijn studie over het gereformeerd protestantisme in Friesland 1580-1650, in 1999 verschenen onder de titel *Tussen Gideonsbende en publieke kerk*, is weliswaar schatplichtig aan het eerdere werk van J. J. Woltjer, O. J. de Jong, A. Th. van Deursen en H. Schilling, maar heeft zonder veel moeite zijn eigen betekenis bewezen. Met name door zijn kennis van de archieven kan Bergsma een levensecht beeld geven van de ontwikkeling van de Reformatie.

De onderhavige studie — een bewerking van een opstel eerder verschenen in de bundel over *De Reformatie in Drenthe in de zestiende en zeventiende eeuw* (M. A. W. Gerding, e. a., Delft, 1998) — geeft een beknopt overzicht van het protestantiseringsproces in de Oude Landschap. Drenthe telde maar weinig mensen (zo'n goede twintigduizend mensen begin zeventiende eeuw), en had een vrijwel volledig agrarisch karakter. Er werden meer wolven dan intellectuelen gevonden. De Drentse pastoors en de inwoners van het klooster Dikninge stonden niet bekend